

Мацталір Х.В.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Леськів С.Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено аналізу реалізації та функціонування демократичних інститутів і процесів в Україні, а також діагностиці особливостей сучасної української демократії в умовах євроінтеграції.

Дане дослідження базується на основі досвіду реалізації демократичних процесів та їх трансформації в умовах євроінтеграційних процесів в Україні, опираючись на досвід країн Європейського Союзу. У контексті даної статті визначимо «плюси» та «мінуси» сторін даних процесів для моделювання стратегії національної політики та зовнішньополітичної діяльності у сфері демократизації.

Питання євроінтеграції стає все більш актуальним у контексті демократичних процесів, які є його невід'ємною частиною. Підвищення рівня вітчизняного процесу демократизації суспільства та, як наслідок, його ефективної реалізації напряму залежить від «взаємної інтеграції». Ідеться про міжнародну співпрацю впливових європейських політиків або демократичних партій у вигляді спільної чітко визначеної програми підготовки до вступу для країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу.

Для втілення даної ідеї на практиці запропонована «взаємна інтеграція» повинна мати більш відкритий характер для всіх потенційних учасників даної програми, тим самим пришвидшити реалізацію демократичних процесів у межах євроінтеграції. Зі свого боку, Україна мусить вибудувати ефективну стратегію розвитку демократії всередині країни, обов'язково враховуючи сучасні тенденції євроінтеграційних процесів, їхні основні функції, основоположні ідеї та внутрішній механізм взаємодії. Особливо важливим є питання необхідності реалізації демократії в умовах європейської інтеграції як основної вимоги майбутнього членства в Європейському Союзі. Крім того, визначальними чинниками в цьому процесі виступають економічні, соціальні та політичні фактори в межах ефективної державної політики України.

Ураховуючи також, з іншого боку, специфіку функціонування процесу євроінтеграції в міжнародних умовах, не зайвим буде стандартизувати умови вступу до європейського союзу. У результаті проведення аналізу національних і зовнішніх чинників у межах євроінтеграційних процесів, зокрема демократизації суспільства в Україні, простежується міжнародна взаємозалежність у даних питаннях, що є об'єднуючим показником розвитку держав.

Ключові слова: демократія, державно-правові інститути, демократичні інститути, національне право, стратегія розвитку.

Постановка проблеми. Реалізація демократії в Україні як одна з основних умов членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) виступає важливим інструментом упровадження і дотримання національних інтересів, розбудови правової та демократичної держави, зміцнення вже існуючих і впровадження нових механізмів функціонування інститутів демократії в українському суспільстві відповідно до європейських зразків. Підвищення рівня реалізації демократії в Україні – це запорука подальшого зміцнення вітчизняних позицій на міжнародній арені й успішного членства в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Якщо аналізувати швидкість історико-політичних змін, які відбуваються в сучасному європейському суспільстві, то багато з них стосуються питань реалізації демократичних перетворень і євроінтеграційних стратегій у країнах Європи, як наслідок, постає необхідність переоцінки уявлень і позицій в українсько-європейських відносинах.

Проблематика реалізації демократії є досить цікавим та багатодосліджуваним питанням науковцями різного рівня. Аналізу цього важливого явища присвячені праці вчених у галузі теорії

держави та права, конституційного права та політології, але, на жаль, конструктивних досліджень у сфері реалізації демократії поки що не достатньо для того, щоб оцінити сучасний етап демократичних трансформацій в Україні.

Філософським напрямом дослідження демократії цікавилися такі мислителів минулого, як: Платон, Арістотель, Цицерона, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є та інші. Науковими дослідженнями стосовно етапів руху України до європейської спільноти, її державної політики у сфері реалізації демократичних процесів, а також усебічним аналізом політичних наслідків для українського суспільства у зв'язку зі вступом нашої держави в європейське співтовариство цікавляться чимало вітчизняних учених і політиків, до сфери наукових інтересів яких входить дана проблематика. Серед них В. Андрущенко, С. Бобровник, В. Бакіров, І. Бідзюра, І. Варзар, В. Денисенко, М. Дмитренко, В. Забігайло, А. Засць, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Михальченко, Н. Оніщенко, М. Оніщук, Н. Пархоменко, О. Петришин, В. Погорілко, А. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, М. Цвік, О. Чаплук, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун, В. Якушик та ін.

Серед закордонних дослідників варто звернути увагу на напрацювання таких науковців, як: С. Алексєєв, Н. Баранов, Б. Барбер, Р. Даль, А. Ковлер, А. Лейпхарт, М. Марченко, А. Пшеворський та ін.

Постановка завдання. Демократія в межах суспільства є його структурним елементом, який перебуває в постійній динаміці саморозвитку, також відповідає за політичну та соціальну стабільність у суспільстві, що сприятливо впливає на формування громадянського суспільства в Україні.

Тому в даній науковій статті мається на меті виконати такі завдання:

- проаналізувати інститут демократії як основний структурний елемент у системі громадянського суспільства;
- охарактеризувати основні механізми реалізації демократії в Україні;
- визначити взаємозв'язки, які об'єднують поняття правової держави і демократії;
- дослідити політико-правові засади демократії та їх функціонування в Україні;
- обґрунтувати стан вітчизняного законодавства у сфері демократичних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання інтеграції в європейську спільноту

та світовий економічний простір стає все більш актуальним, незважаючи на недосконалість внутрішніх процесів у державі.

Як наслідок постає необхідність сформувати ефективну стратегію політичного, економічного та соціального розвитку держави, відповідно до характеристик, які диктує сьогодні ЄС.

Демократичне суспільство розвивається в пошуках найкращих варіантів соціального прогресу. У такому суспільстві велике значення має оптимальна взаємодія різних типів соціальних механізмів, особливо застосування демократичних технологій виборів, переговорів, договорів, референдумів, вивчення громадської думки, реалізація принципів соціального партнерства та солідарної відповідальності [1, с. 111].

Універсальний характер процесів реалізації демократії впливає на соціально-політичне життя сучасної України, стимулюючи до активізації діяльності її основні інститути: державну владу в особі політичних партій, громадських організацій і народу загалом як основного джерела влади до ефективної співпраці як в межах країни, так і поза ними. Тут ідеться про систематичну і цілеспрямовану внутрішню та міжнародну взаємодію України з Європейським Союзом, що в майбутньому має на меті узгодження соціальної та економічної політики України з вимогами ЄС.

Україна на даному етапі свого розвитку має розуміти основні світові тенденції та визначитись зі стратегічним напрямом організації діяльності країни. У рамках євроінтеграції для України є низка важливих чинників, які зумовлять її розвиток: це як економічні, політичні, так і державно-управлінські. Модернізація цих сфер із застосуванням кращої практики європейських держав може надати нового стимулу для країни, її політичної системи і суспільного духу. Нові вимоги, які ставить євроінтеграція, у разі їх дотримання можуть стати ефективними інструментами вирішення багатоглибких проблем України, закріпити стратегічні позиції України у світі та створити ефективну систему державного управління [1, с. 5].

Дуже часто демократію трактують як уседозволеність. Водночас процес її реалізації часто супроводжується такими чинниками, як свавілля державної влади в особі її посадовців, недотримання прав і свобод громадян, ігнорування громадської думки та недопущення участі народу в державотворчих процесах. Якщо вчасно не змінити вектор національної політики, то майбутнє нам пророкує повернення до радянської моделі

тоталітаризму, що є неприпустимим повторенням минулих помилок.

Сучасні виклики для України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави ведуть її шляхом прямої демократії. Звичайно, це не процес «одного дня», будь-які процеси демократизації базуються на історичному досвіді тих народів, що пройшли цим тернистим шляхом до власної політичної свободи. Специфіка України, що, як і кожна країна, має свої особливі умови, політичні, соціальні та культурні традиції, полягає також у постійних світових змінах і корективах, за якими вона повинна встигати.

«Демократія – це не тільки та не стільки цінність, скільки засіб, механізм оптимізації суспільного життя» [2].

Сучасні демократичні перетворення в Україні вимагають зміцнення механізмів реалізації безпосередньої участі громадян у суспільно-політичних процесах держави. Наступні зміни у сфері реалізації демократії в Україні спричиняють необхідність законодавчого вдосконалення конституційних засад практичного втілення безпосередньої участі громадян в управлінні державою. Дане завдання є чи не головним утіленням в життя основних засад демократичного державного устрою, що передбачає пряму владу народу, у вигляді безпосередньої участі, а також через обрання органів державної влади. Не зайвим також буде прямий вплив суспільства в межах демократичних процесів на роботу політичних партій, гілок державної влади через створену та налагоджену систему демократичних процедур, що в подальшому дозволить налагодити взаємний діалог між державою та суспільством.

Важливе місце в системі орієнтування суспільства на демократичний курс розвитку посідають засоби масової інформації. Саме вони повинні здійснювати прямий вплив на суспільну свідомість через передачу достовірної і правдивої інформації населенню.

Створення умов для набуття Україною членства в ЄС означає насамперед необхідність проведення належних реформ із поступовим досягненням відповідності копенгагенським критеріям. Головні напрями досягнення відповідності копенгагенським критеріям такі:

1. Демократія та верховенство права.

Це, зокрема, розвиток судової системи і відповідної галузі законодавства (судовий кодекс, закон про статус суддів, кримінальний кодекс тощо). Ідеться також про нормативну базу щодо здійснення прокурорського нагляду, управління

судами, програми підготовки суддів і підвищення їхньої кваліфікації. Повинна бути достатньо розвинута і відповідна матеріально-технічна інфраструктура (приміщення судів, пенітенціарна система, спеціалізовані інформаційні системи і бази даних).

2. Права людини і захист національних меншин. Насамперед це закони про громадянство, статус державної мови та її викладання, міграційна політика і відповідні інституції, приєднання до основоположних міжнародних конвенцій у зазначеній галузі.

3. Економічна політика. В основному йдеться про практичне досягнення мети у трьох таких напрямках:

– обмеження макроекономічних ризиків, пов'язаних із зростанням сукупного попиту та дефіцитом зовнішніх поточних рахунків;

– підвищення рівня продуктивності виробництва та розширення бази економічного зростання;

– прискорення процесу підготовки країни-кандидата до приєднання до ЄС.

4. Здатність виконувати зобов'язання, що випливають із членства в ЄС. Передбачається робота в таких основних напрямках:

– внутрішній ринок;

– економічні та бюджетні питання;

– політика розвитку галузей;

– економічна та соціальна взаємодоповнюваність;

– якість життя й охорона навколишнього середовища;

– інновації;

– юстиція та внутрішні справи;

– зовнішня політика [1, с. 34–35].

Участь народу в ухваленні державних рішень є однією з фундаментальних засад реалізації демократії. Це проявляється у вигляді колективної діяльності територіальних громад, що виражають громадські інтереси та беруть участь у заходах державного рівня. Головним інструментом Європейського Союзу виступають загальнодоступні консультації як елемент взаємодії із громадськістю. Однією з форм такої взаємодії є громадські слухання, які діють у вигляді залучення «цільових груп» до обговорення важливих питань. У процесі даних консультацій відбувається конструктивне обговорення великої кількості питань і проблем, що розміщуються на вебсторінках органів державної влади. Дана процедура має назву «електронна демократія». Вона дозволяє досить ефективно боротися з корупцією в державі, вивести

діяльність органів влади на більш прозорий рівень, найголовніше, забезпечити участь громадян у політичних процесах.

Як зазначила Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої і безпекової політики Кетрін Ештон під час оприлюднення заяви від імені Євросоюзу, «<...> демократія є сутністю Європейського Союзу. Це не лише один із фундаментальних принципів ЄС – підтримка демократії проголошена метою зовнішньої політики Союзу. Демократія, права людини, безпека, належне управління та стабільний розвиток нерозривно пов'язані між собою. Демократичні принципи та цінності є також ключовими для підтримки подолання бідності, економічного розвитку та статевої рівності в довгостроковій перспективі. Вони – передумова для підзвітності та прозорості уряду, підтримки незалежної судової системи, вільних медіа та основа для захисту прав людини» [3].

Серед основних проблем становлення української демократії можна назвати такі:

- зміцнення конституційних засад демократії;
- створення надійних гарантій еволюційного розвитку українського суспільства, які виключали б можливість соціальних потрясінь, забезпечували незворотний характер суспільних перетворень;
- забезпечення динамічного переходу до ринкової економіки як економічного фундаменту демократії;
- обрання адекватної моделі демократичних перетворень.

Послаблення демократичних начал у розбудові української держави значною мірою є наслідком прорахунків у реформуванні механізмів влади й управління, загостренням політичної боротьби, яка часто блокує діяльність інститутів влади і державного управління, застосування законів [4, с. 71].

Щоб вирішити дані проблеми, необхідно заручитися досвідом європейських країн стосовно практичної реалізації демократії за участі громадськості. Розпочнемо з Іспанії, де реалізується право на участь в управлінні державними справами через свободу зібрань, що не потребують попереднього дозволу. Також іспанці мають право відправляти як індивідуальні, так і колективні звернення в письмовій формі до державних органів. Ще одним прикладом демократизму в Іспанії виступає право народної правотворчої ініціативи.

У Німеччині, наприклад, також функціонує право на свободу зібрань без зброї та без попе-

реднього дозволу. Крім того, німці можуть як окремо, так і колективно звертатися зі скаргами або проханнями до органів державної влади. Законодавчий орган Федеративної Республіки Німеччина (бундестаг) формує Комітет із питань петицій, що функціонує за окремим законом, основною діяльністю якого є розгляд даних скарг і заяв.

Франція використовує такі способи взаємодії із громадянами, як консультативно-дорадчі органи та референдум. Національний суверенітет виступає власністю лише народу, який реалізується через представників політичних сил і у вигляді референдуму.

Польща характеризується референдумом та правом на свободу зібрань. Для того, щоб результати референдуму мали обов'язковий характер, необхідна участь у ньому більшості громадян, що наділені правом голосу.

Особливістю взаємодії із громадськістю в Данії є народне вето. Згідно зі ст. 42, якщо законопроект був ухвалений Фолькетингом, одна третина депутатів може звернутися не пізніше триденного строку після ухвалення законопроекту до голови Фолькетингу з вимогою про проведення народного голосування щодо законопроекту. Така вимога має бути представлена в письмовій формі за підписами депутатів, що її підтримують. Після оголошення вимоги про проведення голосування Фолькетинг може протягом п'яти робочих днів із моменту ухвалення цього законопроекту винести рішення про його відхилення [1, с. 76].

Звичайно, це не повний перелік країн Євросоюзу, який можна проаналізувати та дослідити їхній досвід, який, безумовно, є корисним для запозичення в рамках демократизації українського суспільства.

Висновки. Виходячи з даного дослідження, загальна картина реалізації демократії в Україні загалом відповідає вимогам, що диктують євроінтеграційні процеси. Однак базовим елементом успішної демократизації українського суспільства є досягнення високого рівня співвідношення вітчизняного законодавства із правовими нормами ЄС.

Однією з форм досягнення поставленого завдання виступає співпраця України з міжнародними організаціями та двоконтатне співробітництво з обміну досвідом. Не менш важливим завданням є впровадження поглиблених наукових знань із даної проблематики у практичну діяльність держави, а також залучення експертів із конкретних питань для плідної співпраці.

Список літератури:

1. Даниленко Л., Поліщук І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України : навчально-методичні матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 132 с.
2. Палас Н. «Демократія високого стандарту» як один з найголовніших критеріїв членства у НАТО: український вимір. *Україна – НАТО: регіональний вимір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 6 грудня 2008 р. С. 91–95.
3. Ештон К. Демократія є сутністю Європейського Союзу. *Євробюлетень*. 2010. № 10. С. 14.
4. Сербин Р. Демократичні засади розбудови сильної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 3. С. 71–74.
5. Бойко Н. Про засоби впливу громадськості на владу. *Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2006. 8 с.
6. Цветков В. Демократія – управління – бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія / заг. наук. ред. В. Цветков, В. Горбатенко. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 248 с.

Mashtalir K.V., Leskiv S.R. DEMOCRACY IMPLEMENTATION IN UKRAINE: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

The article is devoted to the analysis of the implementation and functioning of democratic institutions and processes in Ukraine, as well as to the diagnostics of the peculiarities of modern Ukrainian democracy in the context of European integration.

This exploration is based on the experience of implementing democratic processes and their transformation in the context of European integration in Ukraine and based on the experience of EU countries. In the context of this article, we define the “pluses” and “minuses” of the parties to these processes in order to model the strategy of national policy and foreign policy activities in the field of democratization.

The issue of European integration is becoming increasingly relevant in the context of the democratic processes that are an integral part of it. Increasing the level of the national process of democratization of society and as a consequence of its effective implementation directly depends on “mutual integration”. It is an international cooperation of influential European politicians or democratic parties in the form of a jointly defined program of preparation for accession to a country candidate for EU accession.

In order to put this idea into practice, the proposed “mutual integration” should be more open to all potential participants of the program, thereby speeding up the implementation of democratic processes within the framework of European integration. For its part, Ukraine should develop an effective strategy for the development of democracy within the country, taking into account the current tendencies of the European integration processes, their main functions, evaluative ideas and internal mechanism of interaction. Particularly important is the question of the need for democracy in the context of European integration, as a basic requirement for future EU membership. In addition, economic, social and political factors within the effective state policy of the state are decisive factors in this process.

Taking into account on the other hand, the specifics of the functioning of the European integration process in the context of international processes, it will not be unnecessary to standardize the conditions of accession to the European Union. Analyzing national and external factors within the framework of the European integration processes, in particular, the democratization of society in Ukraine, one can trace the international interdependence in these issues, which is a unifying indicator of the development of states.

Key words: *democracy, state-law institutions, democratic institutions, national law, development strategy.*